

Cadrul normativ internațional în materia irelevanței calității oficiale a făptuitorului în procesul de angajare a răspunderii internaționale penale

Olga DORUL,
doctor în drept, conferențiar universitar,
Academia de Administrare Publică

SUMMARY

International criminal law has emerged as a branch of public international law recently. Two international military tribunals established after the Second World War, known as the Nuremberg Tribunal and the Tokyo Tribunal, brought an essential contribution in identifying and strengthening of institutions of international criminal law practice. The principle of irrelevance of official position is one component of the principle of individual criminal responsibility, as demonstrated by international treaties. It appeared as a result of international military tribunals and criminal practice when individuals brought to international court cited official capacity to mitigate punishments that were to be submitted.

REZUMAT

Dreptul penal internațional a apărut recent ca o ramură a dreptului internațional public. Două tribunale militare internaționale stabilite după al Doilea Război Mondial, cunoscute sub numele de Tribunalul de la Nurnberg și Tribunalul Tokyo, au adus o contribuție esențială în identificarea și consolidarea instituțiilor de practică a dreptului penal internațional. Principiul irelevanței poziției oficiale este o componentă a principiului responsabilității penale individuale, după cum a fost demonstrat prin tratatele internaționale. A apărut ca rezultat al tribunalelor militare internaționale și practicilor penale atunci când indivizii au citat în instanța internațională prin poziția lor oficială de a fi atenuate pedepsele care urmau să fie prezentate.

Problema imunității de jurisdicție penală a fost și este încontinuu invocată de fiecare dată de către persoanele învinuite de săvârșirea crimelor internaționale. În acest sens, mai multe categorii de imunități pot fi invocate: imunitatea funcționarului public, imunitatea personalului diplomatic sau imunitatea șefului de stat ori de guvern, indiferent de faptul dacă aceștia exercită sau au exercitat în trecut funcțiile indicate. Anume dreptului național al statului care inițiază urmărirea penală (sau extrădarea)

îi revine sarcina de a stabili aspecte legate de imunitate. În orice situație, este important de a sublinia că imunitatea unui criminal prezumat este întotdeauna oferită de guvernul statului său de origine, care poate în consecință s-o ridice și ar trebui, în cazul crimelor internaționale, să fie încurajat să o facă. [1]

În forma sa incipientă, regula irelevanței calității oficiale a făptuitorului în procesul de angajare a răspunderii internaționale penale a apărut la începutul secolului al

XX-lea când a fost stabilită răspunderea internațională a împăratului Wilhelm al II-lea, fost împărat al Germaniei, pentru implicarea sa în Primul Război Mondial. Astfel, Tratatul de pace de la Versailles din 28 iunie 1919 [2] a prevăzut crearea unui tribunal special pentru a judeca acuzatul, fiindu-i asigurate garanțiile esențiale ale dreptului la apărare (art. 227). Totodată, în temeiul Tratatului de pace, Guvernul German a recunoscut puterilor aliate și asociaților libertatea să judece de către tribunalele lor militare persoanele care au comis acte contrare legilor și cutumelor de război. La fel, Guvernul German s-a angajat să predea puterilor aliate și asociate orice persoană acuzată de comiterea unui act contrar legilor și cutumelor de război (art. 228). Iar autorii actelor contra resortisanților unei puteri aliate și asociate vor fi judecați de tribunalele militare ale acestor puteri (art. 229). În acest sens, Guvernul German s-a angajat să pună la dispoziție toate documentele și informațiile de orice natură pentru cunoașterea completă a faptelor incriminate, căutarea vinovaților și aprecierea exactă a responsabilităților (art. 230).

Deși Wilhelm al II-lea nu a fost judecat pentru crimele internaționale comise, întrucât Olanda, ca stat unde acesta se refugiase, a refuzat să-l predea Puterilor Aliate, acest moment convențional este deosebit de important pentru conturarea principiului de încetare a imunității șefilor de state și guverne pentru faptele comise în războaie. [3, p. 15]

În cele ce au urmat, regula irelevanței calității oficiale a fost reconfirmată prin actele constitutive, practica celor două tribunale militare internaționale create în urma celui de-al Doilea Război Mondial, precum și codificările internaționale în materia reprimării crimelor internaționale. Astfel, articolul 7 din Statutul Tribunalului Militar Internațional din 8 august 1945 [4] conținea următoarea prevedere: „Situția oficială a

acuzăților, fie ca șefi de state, fie ca funcționari responsabili ai departamentelor guvernelor, nu va fi considerată ca temei pentru absolvirea lor de răspundere sau de atenuare a pedepsei”.

Deși a fost adoptat după circa 5 luni de la acceptarea Statutului Tribunalului de la Nürenberg, Statutul Tribunalului internațional militar pentru Extremul Orient conținea o formulă diferită pentru a trage la răspundere învinuiții, având calitate oficială. Art. 4 din Statut a prevăzut expres că nici calitatea oficială a acuzatului în orice perioadă de timp, nici faptul că el a acționat în baza ordinului guvernului sau superiorului său nu-l eliberează de răspundere pentru comiterea oricărei infracțiuni de care acesta este acuzat, totodată, aceste circumstanțe pot fi luate în considerare de către Tribunal la stabilirea pedepsei, dacă Tribunalul va recunoaște că aceasta este cerut de interesele justiției. [5] În cele ce au urmat, practica tribunalelor internaționale *ad hoc* a fost una uniformă, deviind de la formularea regulii irelevanței calității oficiale a făptuitorului crimelor de război în Statutul Tribunalului de la Tokyo și anume – calitatea oficială a acuzatului nu a mai constituit temei pentru atenuarea pedepsei penale.

Suplimentar actelor constitutive ale instanțelor jurisdicționale ad hoc competente să judece persoanele vinovate de comiterea crimelor internaționale, codificările de drept internațional în materia reprimării crimelor internaționale prevăd neglijarea excepției invocate de imunitate. În cazul special de tortură, Convenția împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante din anul 1984 la art. 16, alin. (1) prevede: „*Fiecare stat-partea se angajează să interzică, pe teritoriul aflat sub jurisdicția sa, și alte acte care constituie pedepse sau tratamente cu cruzime, inumane sau degradante care nu sunt acte de tortură așa cum aceasta este definită la articolul 1, când asemenea acte sunt săvârșite de către*

un agent al autorității publice sau orice altă persoană care acționează cu titlu oficial sau la instigarea sau cu consimțământul expres sau tacit al acesteia.” [6]

În acest context, aceeași Convenție definește, în art. 1, tortura după cum urmează: „În scopul prezentei Convenții, termenul „tortură” desemnează orice act prin care se provoacă unei persoane, cu intenție, o durere sau suferințe puternice, de natură fizică sau psihică, în special cu scopul de a obține, de la această persoană sau de la o persoană terță, informații sau mărturisiri, de a o pedepsi pentru un act pe care aceasta sau o terță persoană l-a comis sau este bănuită că l-a comis, de a o intimida sau de a face presiune asupra unei terțe persoane, sau pentru orice alt motiv bazat pe o formă de discriminare, oricare ar fi ea, atunci când o asemenea durere sau suferință sunt provocate de către un agent al autorității publice sau orice altă persoană care acționează cu titlu oficial, sau la instigarea sau cu consimțământul expres sau tacit al unor asemenea persoane.” [6] Prin urmare, stabilind expres că unui dintre elementele constitutive ale crimei de tortură este comiterea acesteia de către un funcționar sau altă persoană care a acționat în calitate oficială, Convenția ipso facto lipsește subiecții infracțiunii de posibilitatea de a invoca calitatea lor oficială întru evitarea angajării răspunderii internaționale penale.

Un alt tratat internațional, Convenția pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid [7] prevede în art. 4: „Persoanele care au comis genocid sau unul dintre actele enumerate la art. III vor fi pedepsite indiferent că sunt conducători, funcționari sau particulari.”

Reiesind din dispozițiile Convenției asupra imprescriptibilității crimelor de război și a crimelor contra umanității [8], „oricare ar fi data la care au fost comise, crimele următoare sunt imprescriptibile:

a) crimele de război, așa cum sunt definite în Statutul Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg din 8 august 1945 și confirmate prin rezoluțiile Adunării Generale a Or-

ganizației Națiunilor Unite 3 (I) și 95 (I) din 13 februarie 1946 și 11 decembrie 1946 și, în special, „infracțiunile grave” enumerate în convențiile de la Geneva din 12 august 1949 pentru protecția victimelor de război;

b) crimele contra umanității, indiferent dacă sunt comise în timp de război sau în timp de pace, așa cum sunt definite în Statutul Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg din 8 august 1945 și confirmate prin rezoluțiile Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite 3 (I) și 95 (I) din 13 februarie 1946 și 11 decembrie 1946, evicțiunea prin atac armat sau ocupație și actele inumane care decurg din politica de apartheid, precum și crima de genocid, așa cum este definită în Convenția din 1948 pentru prevenirea și pedepsirea crimei de genocid, chiar dacă aceste acte nu constituie o violare a dreptului intern al țării în care au fost comise” (art. 1).

„Dacă va fi comisă oricare dintre crimele menționate în art. 1, prevederile acestei Convenții vor fi aplicate reprezentanților autorității de stat și persoanelor particulare care participă la comiterea ei ca autori sau complici, care se fac vinovați de incitare directă la comiterea oricăreia dintre aceste crime, sau care participă la o înțelegere în vederea comiterii ei, indiferent de gradul de execuție în care s-ar afla, precum și reprezentanților autorității de stat care tolerează comiterea acestei crime” (art. 2).

În pofida acestor reglementări, în societatea internațională a fost conturată regula cutumiară precum că un șef de stat în exercițiul funcției sale sau un diplomat acreditat, fiind în misiune oficială, nu va fi arestat de marea majoritate a statelor, unde el ar putea avea ocazia să călătorească (această regulă nu se aplică tribunalelor internaționale pentru fosta Iugoslavie și pentru Rwanda, precum și Curții Penale Internaționale). Această imunitate era fondată pe statutul persoanei (imunitate *rationae personae*) și nu pe tipul de fapte. Astfel, în noiembrie 1998, atunci când președintele Republicii Democratice Congo era în vizită în Franța și

Belgia, solicitările de urmărire care-l priveau nu au avut ca rezultat plasarea în detenție a persoanei respective. [1]

Totodată, art. 7, alin. (2) din Statutul Tribunalului internațional pentru judecarea persoanelor prezumate responsabile pentru încălcările grave de drept internațional umanitar comise în teritoriul fostei Iugoslavii din 25 mai 1993, precum și art. 6, alin. (2) Tribunalul internațional penal pentru judecarea persoanelor responsabile de acte de genocid și alte violări grave ale dreptului internațional umanitar comise pe teritoriul Rwandei și cetățenilor Rwandei, responsabili de genocid și alte violări asemănătoare săvârșite în teritoriul statelor vecine în perioada 1 ianuarie 1994 - 31 decembrie 1994 [9] conțin aceeași dispoziție – *„Calitatea oficială a unui acuzat, fie ca șef de stat sau de guvern, fie ca înalt funcționar nu-l eliberează de răspunderea sa penală și nu constituie motiv pentru atenuarea pedepsei.”*

Statutul Curții Penale Internaționale [10] prevede în art. 27 intitulat *„Lipsa pertinentei calității oficiale”*:

„1. Prezentul statut se aplică tuturor în mod egal, fără nicio distincție, bazată pe calitatea oficială. În special, calitatea oficială de șef de stat sau de guvern, de membru al guvernului sau al parlamentului, de reprezentant ales ori de agent al unui stat nu exonerează în niciun caz de răspundere penală, potrivit prezentului statut, și nici nu constituie ca atare un motiv de reducere a pedepsei.

2. Imunitățile sau regulile de procedură speciale care pot fi legate de calitatea oficială a unei persoane, în baza dreptului intern și a dreptului internațional, nu împiedică Curtea să-și exercite competența față de această persoană.”

Deși apare ca o soluție efectivă pentru provocările la pacea și securitatea internațională în secolul al XXI-lea, Statutul Curții Penale Internaționale nu poate fi recunoscut astăzi în calitate de instrument universal valabil, acest fapt datorându-se în mare parte intereselor politice ale unor

state în plan internațional. Prin urmare, nu putem omite astăzi existența unor instituții jurisdicționale ce întrunesc elemente de drept național și drept internațional, cum este în prezent Curtea specială reziduală pentru Sierra Leone.

Statutul Curții speciale pentru Sierra Leone prevede în art. 6: *„Calitatea oficială a unui acuzat în calitate de șef de stat sau de guvern, fie în calitate de înalt funcționar nu-l eliberează de răspundere penală și nu constituie temei pentru atenuarea pedepsei.”* În decembrie 2013, după judecarea fostului președinte al Liberiei, Charles Taylor, precum și a foștilor șefi ai milițiilor sierra-leonene, Curtea Specială pentru Sierra Leone și-a încetat activitatea. Totodată, între Organizația Națiunilor Unite și Guvernul Sierra Leone a fost semnat la 11 august 2010 un acord care a permis crearea Curții speciale reziduale pentru Sierra Leone. Acest mecanism rezidual se ocupă astăzi de protecția victimelor, controlul executării pedepselor și gestionarea arhivelor predecesorului. [11] Statutul Curții speciale reziduale pentru Sierra Leone, parte integrantă a acordului din 11 august 2010 [12], conține la art. 6 formularea principiului individualizării răspunderii penale, după cum aceasta a fost prevăzută de articolul 6 al Statutului Curții speciale pentru Sierra Leone din 16 ianuarie 2002.

Rezumând, la momentul de față reglementările internaționale dezvoltate de jurisprudența instanțelor jurisdicționale internaționale competente să judece indivizii care au comis crime de război au exclus imunitatea de jurisdicție a persoanelor ce invocă calitatea oficială.

Pornind de la situațiile întâlnite în practica statelor, realizând că un tratat internațional universal valabil este imposibil să fie adoptat pe marginea imunităților de jurisdicție internațională penală, la 26 august 2001 Institutul de Drept Internațional a realizat o codificare neoficială. Astfel, în Rezoluția sa, Institutul abordează două situații juridice: imunitățile de jurisdicție ale șefului de

stat în exercițiu și imunitățile de jurisdicție ale fostului șef de stat. Cu referire la imunitatea șefului de stat în exercițiu, Institutul de Drept Internațional a stabilit: *„Persoana șefului de stat este inviolabilă în teritoriul unui stat străin. El nu poate fi supus unei forme de arestare sau detenție. Autoritățile acelui stat tratează șeful statului cu respectul care i se cuvine și întreprind toate măsurile rezonabile pentru a împiedica orice atingere adusă persoanei sale, libertății sau demnității sale.”* (art. 1). *„În materie penală, șeful statului beneficiază de imunitate de jurisdicție în fața unui tribunal al unui stat străin pentru orice infracțiune pe care ar fi putut să o comită ori-care ar fi gravitatea sa”* (art. 2). În temeiul art. 6 al Rezoluției indicate, *„autoritățile statului trebuie să recunoască șeful statului străin, din momentul în care calitatea sa devine cunoscută, inviolabilitatea, imunitatea de jurisdicție și imunitatea de executare la care acestea au dreptul.”* Totodată, șeful statului nu se va bucura de inviolabilitate, imunitate de jurisdicție sau imunitate de executare care-i sunt recunoscute în temeiul dreptului internațional, atunci când statul său a renunțat la ele. Ține deja de dreptul național al statului respectiv să indice organul competent pentru a decide această renunțare. Renunțarea ar trebui să fie decisă atunci când șeful statului este bănuیت de comiterea infracțiunilor grave sau când exercitarea funcțiilor sale nu ar fi compromise de deciziile pe care autoritățile forului ar fi chemate să le ia (art. 7). Statele, în temeiul unui acord, pot deroga de la inviolabilitatea, imunitățile de jurisdicție și imunitatea de executare a șefilor de state. Totodată, nicio prevedere din rezoluția invocată nu interzice unui stat să acorde unilateral, cu respectarea dreptului internațional, imunități mai extinse șefului statului străin (art. 9). La fel, nicio dispoziție din Rezoluția indicată nu implică, precum și nu admite să se înțeleagă faptul că un șef de stat se bucură de imunitate în fața tribunalului internațional cu competență universală sau regională.

Referitor la statutul juridic al fostului șef de stat, Rezoluția Institutului de Drept Internațional din anul 2001 prevede expres că fostul șef de stat nu beneficiază de nicio imunitate de jurisdicție atât în materie penală, precum și în materie civilă sau administrativă, cu excepția cazului când este urmărit pentru actele comise în exercitarea funcțiilor sale.

Totodată, el poate fi urmărit și judecat atunci când actele care-i sunt imputate lui personal constituie crime de drept internațional, pe care el le-a comis pentru a-și satisface un interes personal sau atunci când acestea constituie apropiere frauduloasă a averilor sau resurselor de stat. Fostul șef de stat nu beneficiază de imunitate de executare (art. 13).

În final, cu referire la șeful guvernului unui stat străin, acesta beneficiază de inviolabilitatea și de imunitatea de jurisdicție ce sunt recunoscute unui șef de stat în Rezoluția Institutului de Drept Internațional din 26 august 2001. Această dispoziție nu afectează imunitățile care pot fi recunoscute altor membri ai guvernelor în virtutea funcțiilor lor oficiale. Foștii șefi de guverne beneficiază de imunitățile stabilite foștilor șefi de state (art. 15, 16).

Concluzionând, constatăm că astăzi șefii de state, șefii de guverne sau foștii șefi de state sau guverne nu pot face uz de excepția de ordin procedural – imunitatea de jurisdicție internațională penală sau de jurisdicția penală a unui stat străin în procesul de angajare a răspunderii internaționale penale pentru comiterea crimelor internaționale. Totodată, deși dreptul internațional public conține prevederi de ordin cutumiar sau convențional prin care oficialii de rang înalt dispun de privilegii și imunități necesare realizării funcțiilor lor în relațiile internaționale, aceste persoane nu vor fi eliberate de răspundere internațională penală pentru comiterea infracțiunilor contra omenirii, infracțiunilor contra păcii sau crimelor de război.

BIBLIOGRAFIE

1. Le précédent Pinochet: Comment les victimes peuvent poursuivre à l'étranger les criminels des droits de l'homme. [On-line]: <https://www.hrw.org/legacy/campaigns/chile98/precedent_french.htm>, [vizitat la 21.11.2015].

2. Tratatul de pace, Versailles din 28 iunie 1919. [On-line]: <<http://mjp.univ-perp.fr/traites/1919versailles7.htm#VII>>, [vizitat la 20.11.2015].

3. Onica-Jarka Beatrice. Drept internațional umanitar. Note de curs. București: „Universul juridic,” 2010, p. 15.

4. Acordul privind urmărirea și pedepsirea marilor criminali de război din statele europene ale Axei și statutul tribunalului internațional militar. Londra, 8 august 1945. [On-line]: <<https://www.icrc.org/applic/ihl/dih.nsf/52d68d14de6160e0c12563da005fdb1b/ef25b8f448034148c1256417004b1ce6?OpenDocument>>, [vizitat la 27.11.2015].

5. Statutul Tribunalului internațional militar pentru Extremul Orient, adoptat la 19 ianuarie 1946 în Tokyo. [On-line]: <http://www.lawrussia.ru/texts/legal_382/doc382a860x217.htm>, [vizitat la 13.11.2015].

6. Convenția împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante. Adoptată și deschisă spre semnare de Adunarea Generală a Națiunilor Unite prin Rezoluția 39/46 din 10 decembrie 1984. Intrată în vigoare la 26 iunie 1987 conform dispozițiilor art. 27(1). Republica Moldova a aderat la Convenție prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 473-XIII din 31.05.95. În vigoare pentru Republica Moldova din 28 decembrie 1995. Publicată în ediția oficială „Tratate internaționale,” 1998, vol. 1, pag. 129.

7. Convenția pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid, adoptată și deschisă spre semnare de Adunarea Generală a Națiunilor Unite prin Rezoluția 260A (III) din 9 decembrie 1948. Intrată în vigoare la 12 ianuarie 1951. Republica Moldova a aderat prin Hotărârea Parlamentului nr. 707 din 10 septembrie 1991. Publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 6 din 30 octombrie 1991.

8. Convenția asupra imprescriptibilității crimelor de război și a crimelor contra umanității adoptată și deschisă spre semnare de Adunarea Generală a Națiunilor Unite prin Rezoluția 2391 (XXIII) din 26 noiembrie 1968. Intrată în vigoare la 11 noiembrie 1970. Publicată în „Tratate Internaționale” nr. 1, art. nr. 96.

9. Statutul Tribunalului internațional penal pentru pedepsirea persoanelor responsabile de genocid și alte încălcări grave ale dreptului internațional umanitar comise pe teritoriul Rwandei și a cetățenilor ruandezi responsabili de genocid și alte încălcări comise pe teritoriul statelor vecine, între 1 ianuarie 1994 și 31 decembrie 1994, înființat prin Rezoluția 955 din 8 noiembrie 1994 a Consiliului de Securitate. [On-line]: <<http://www.un.org/ru/law/ictr/charter.shtml>>, [vizitat la 13.11.2015].

10. Statutul Curții Penale Internaționale, adoptat la Roma la 17 iulie 1998, ratificat de Republica Moldova la 9 septembrie 2010, publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 190 din 29 septembrie 2010. [On-line]: <<http://lex.justice.md/index.php?action=doc&lang=1&id=336126>>, [vizitat la 08.11.2015].

11. <<http://www.trial-ch.org/fr/ressources/tribunaux/tribunaux-hybrides/tribunal-special-pour-la-sierra-leone.html>> [vizitat la 11.01.2015].

12. Statutul Curții Speciale pentru Sierra Leone, parte integrantă a acordului din 11 august 2010. [On-line]: <<http://www.rscsl.org/Documents/RSCSL-Act.pdf>>, [vizitat la 11.11.2015].